

Toespraak gemeentearchivaris Jac Lemmens bij de opening van de expositie 'Nooit Bevrijd! Sinti in Roermond en Limburg' op 19 juli 2024 in de Kathedraal van Roermond

Expositie Sinti in Roermond en Limburg: **Geachte dames en heren,**

Welkom in deze prachtige kathedraal voor de opening van deze bijzondere expositie: Nooit Bevrijd! Sinti in Roermond en Limburg.

Sinti zijn een nomadisch volk en een aparte etnische groep. Ze zijn één van de Roma-stammen. Afkomstig zijn de Sinti uit het grensgebied tussen Pakistan en India. Rond 1100 valt een Afghaanse krijgshere dit gebied binnen, mannen worden vermoord en kinderen en vrouwen weggevoerd. De Sinti gaan op pad, op zoek naar een betere toekomst, O Lungo Drom. Via Perzië trekken ze naar Egypte, Griekenland en uiteindelijk naar Europa. De Roma naar Oost-Europa en de Sinti naar West-Europa. Rond 1400 zien we ze voor het eerst in Bingen in Duitsland en in 1420 in Nederland in Deventer. Na een kort verblijf trekken ze zich terug in Duitse gebieden; van Letland, Sauerland tot de Elzas.

De Sinti waren ietwat vreemd aan de burgermaatschappij. Een nomadisch volk met heidense gebruiken. De Sinti werden beschouwd als ongewenst, armlastig en asociaal. In historische bronnen als pamfletten, decreten en kranten vinden we enkel negatieve beeldvorming omtrent de Sinti uit de periode 1400-1900. Van de andere kant sprak het 'vrije' leven van de Sinti tot de verbeelding van de reguliere burgerbevolking en werden er toneelstukken en opera's over geschreven. Hun muziek hoorde bij elk dorps- of stadsfeest, ze werkten op de kermis of in het circus. Zo werkte Elizabeth Kiefer bij het circus Sentemor rond 1830. Deze informatie heb ik gevonden in "Die Polizeilichen Nachrichten für Gauner, Dieben und Landstreicher", een 13 delig boekwerk waar 'criminelen' in staan beschreven. De Kieferfamilie zijn de voorlopers van de Bambergers en de Steinbachs. De oudste Steinbach heb ik teruggevonden het Hauptstaatsarchiv Marburg, 1726 Johan Peter Steinbach, verdacht als landloper, maar vrijgesproken omdat hij werkte als dakdekker en verbleef in een herberg. De alleroudste akte is die van de familie Franz uit het ambt Herrenberg onder Stuttgart, uit 1555. Een uitwijzingsplakaat voor vijf zigeunerfamilies, waaronder

die van Gregorius Franz. Daarmee is de familie Franz de oudst bekende zigeunerfamilie van Duitsland en Nederland.

In de 18^e eeuw kwam een aantal van de ons bekende Sinti-families: Bamberger, Steinbach, Meinhardt terecht in het graafschap Wittgenstein (Hoch-Sauerland), gelegen tussen Bad Berleburg in het noorden en Bad Laasphe in het zuiden. De graaf gaf toestemming voor het stichten van de zogenaamde ‘zigeunerkoloniën’ in Vor der Lausen en Sassmannshausen. De Sinti gingen werken voor de graaf als loonarbeider in de tuin- en bosbouw, militair én politieambtenaar. De hoogste baas van de politie in het graafschap Wittgenstein was de Sinto Peter Hassler uit Sassmannshausen. Nadat het feodale stelsel langzaam instortte, vanaf 1830 tot 1900, ging het snel bergafwaarts met de ‘zigeunerkolonien’ en trokken de Sinti rond 1900 verder richting Limburg.

De meest bekende Sinto was Anton la Grave, lid van de Lagarine-familie. Deze familie was opgeleid in het Franse leger als legercommandanten en vier generaties lang verhuurden zij zich aan feodale heren. Anton was de legercommandant van het keurvorstendom Kur-Mainz en in het slotmuseum Darmstadt hangt nog steeds een levensgroot schilderij van deze ‘zigeuner-edelman’.

Al vóór 1850 kwamen er Sinti naar Nederland. De grootste groep vestigde zich voor goed tussen 1880 en 1920 in Nederland. De familie Bamberger ging naar Brunssum en naar Roermond. De drie kinderen, Johanna, Anne Maria en Jozef trouwden alle drie met een Steinbach. Johanna werd de Alte Mutter Steinbach van Brunssum en stierf op 95 jarige leeftijd in Brunssum in 1935. Haar graf is er nog steeds, bij de kerk Paulo Vincentius te Brunssum. Haar jongere zus Anne Maria werd de Alte Mutter Steinbach van Roermond en stierf in 1929 op 84-jarige leeftijd. Haar grafsteen is geruimd, maar we weten wel precies waar ze begraven is. Haar broer Jozef stierf ook in Roermond en zijn graf ligt nog steeds op d’n Aje Kirkhoaf aan de Kapellerweg.

Beroepsmatig waren ze actief op vele fronten. Ze waren bijzonder goede smeden en stonden onder andere bekend als de ‘scharensliëp’. Daarnaast zien we Sinti vaak optreden als paardenhandelaren, ketellappers, mandenmakers, colporteurs in ambulante waren, acrobaten, kunstenaars én natuurlijk als muzikanten. Sinti leefden doorgaans onder armoedige omstandigheden aan de rand van een dorp of stad. Letterlijk vaker naast het kerkhof of de vuilnisbelt. De locaties hadden doorgaans geen verharding. Aansluitingen op elektra en water ontbraken en de sanitaire voorzieningen voor alle bewoners zijn in één gebouw. De Woonwagenwet van 1968 bracht hierin verandering en er ontstonden regionale woonwagencentra. Elke standplaats was verhard en had een kleine

sanitaire ruimte. De bevolking groeide, het woonwagencentrum echter niet. Het woonwagencentrum raakte al snel overvol. De rijksoverheid zag al na enkele jaren in dat regionale woonwagencentra niet de oplossing waren.

De provincie kreeg een belangrijke rol in het deconcentratiebeleid. Kleinere woonwagencentra, in of dicht bij woonwijken werden gebouwd. De eerste bewoners vertrekken rond 1979 naar de omliggende gemeenten. De kampen worden verspreid over de verschillende gemeentes vanaf het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw naar nieuwe centra met maximaal tien standplaatsen. In 1996 gaat de exploitatie van deze standplaatsen grotendeels over van de gemeente naar de plaatselijke woningcorporatie. Alles is gericht op een uitsterfbeleid, maar dat wordt in 2018 wettelijk verboden: “Leven in een woonwagen is een essentieel onderdeel van de cultuur van Roma, Sinti en woonwagenbewoners, aldus het advies van het College voor de Rechten van de Mens. Het Rijk, lokale overheden en woningcorporaties zijn verplicht om de cultuur van woonwagenbewoners niet alleen te beschermen, maar ook te faciliteren. Het uitsterfbeleid mag dus geen uitstelbeleid worden.” Een uitdaging, want woonwagenbewoners zoeken momenteel nog steeds naar een nieuwe standplaatsen...

En dan nog even terug naar een periode, waarover de Sinti liever niét praten, de Holocaust. Met Bianca en Sheila Meinhardt heb ik vele uren gesproken om hun verhaal te vertellen. Daar voelde ze niks voor, maar uiteindelijk is het toch gebeurd in 2019. In het kader van 75 jaar bevrijding Limburg lukte het mij om een expositie samen te stellen, die ik al vanaf 1993 in mijn hoofd had zitten. Sinds de publicatie van het boek Settela, van de journalist Aad Wagenaar wist ik dat ik ook aan deze oorlogsslachtoffers aandacht moest besteden. In 1990 had ik al een prachtig boek geschreven over de joodse gemeente Maastricht. Ik heb de stichting Stolpersteine Sittard-Geleen opgericht, zodat we niet vergeten. In totaal zijn er in Limburg 925 joodse- en 135 sint-slachtoffers te betreuren.

In de familie Meinhardt zijn dat er maar liefst 23 slachtoffers. Gehele gezinnen, mannen, vrouwen en kinderen zijn vermoord. Opa Johan was in 1942 getrouwd met Maria Steinbach. Zij waren de trotse ouders van hun tweejarige dochter Helene. Tijdens de razzia op 16 mei werd de hoogzwangere Maria Meinhardt-Steinbach samen met haar dochter Helene opgepakt en naar Westerbork gebracht. Op 19 mei werden ze per trein naar Auschwitz gedeporteerd. Direct na aankomst in Birkenau werd op 23 mei 1944 zoon Josef geboren. Johan Meinhardt zou zijn zoon nooit te zien krijgen. In de weken daarop overleden van honger en uitputting de pasgeboren Josef en de tweejarige Helene. Direct na het overlijden van haar twee kinderen werd Maria Meinhardt - Steinbach overgeplaatst naar Ravensbrück. Vervolgens werd ze verder gedeporteerd naar verschillende andere kampen. Maria was 24 jaar en had een sterke vechtersmentaliteit. Hierdoor overleefde ze de Holocaust. Een paar weken na de

bevrijding van de concentratiekampen kwam Maria uitgeput en uitgemergeld aan in het woonwagenkamp Maastricht. Johan en Maria waren voor het leven getekenden toch hebben ze de draad weer opgepakt en kregen samen nog tien kinderen. De Holocaust was verschrikkelijk en tekent het dagelijks bestaan nog elke dag. Het verdriet zit zo diep, dat het onderwerp zorgvuldig gemeden wordt. Het is het grote taboe binnen de Sinti-gemeenschap. Echter de identiteit van de Sinti wordt niet enkel bepaald door de Holocaust. De Sinti en Roma hebben een lange geschiedenis, een eigen taal, een eigen vlag met bijbehorend volkslied (Djelem, Djelem).

In 2017 wint de Stichting Sinti Weert de Erfgoedprijs met een publieksvriendelijke actie om aandacht te vragen voor hun cultuur. Met deze actie wilden de Sinti in Weert uit hun isolement komen en een brug slaan met de burgermaatschappij, want ook zij willen een mooie toekomst voor hun kinderen en kleinkinderen. In 2019 hebben we deze mooie expositie samen gemaakt, voor het eerst hebben de Sinti zélf gesproken tijdens de Dodenherdenking, in 2020 op het gouvernement te Maastricht ook aandacht voor het lot van de Sinti tijdens de Holocaust Memorial Day en in oktober van dit jaar komt er een nieuw lesboek uit voor leerlingen in Limburg, de Canon van Limburg, waarin aandacht voor het lot van de Sinti en Settela, als boegbeeld voor de vermoorde Sinti. Anne Frank is het gezicht van de vermoorde joden in Nederland en Settela is hét gezicht van de vermoorde Sinti in Nederland. Haar foto is werelderfgoed en dat is iets om trots op te zijn. Het was een lange reis naar erkenning, O Lungo Drom, letterlijk en figuurlijk, maar het is de moeite waard gebleken!

Dagelijks hebben Sinti nog steeds te maken met discriminatie. Dat gebeurt doorgaans subtiel, maar soms ook openlijk. Discriminatie kan er verschillend uitzien:

- ‘grapjes’ maken
- uitschelden
- negeren
- molesteren
- vermoorden

De Sinti hebben dit in hun lange geschiedenis allemaal aan den lijve ondervonden. Rabbijn Avraham Soetendorp heeft ooit over discriminatie het volgende gezegd: “De mens behoort tot de meest broze schepselen op aarde. Niet alleen de spanningen van het bestaan van alledag slopen ons, ook de tegenspoed en het geweld waaraan de niets en niemand ontziende natuur ons blootstelt, put ons uit. Maar het allerwreedst zijn de verschrikkingen die wij zélf onze medemens aandoen.” Laten we samen deze waarschuwing van Soetendorp oppakken en ervoor zorgen dat vrijheid er in onze samenleving voor iedereen is. Deze vrijheid is echter niet vanzelfsprekend en al helemaal niet vrijblijvend.

Iedereen in ons land heeft ook de plicht om zélf te kijken naar zijn eigen bijdrage aan de samenleving, zodat onze rechtsstaat overeind blijft!

Ik dank u voor uw aandacht

Jac Lemmens, 19 juli 2024